

מוכנות לסוגים משתנים של קרבות – תובנות מ"התאוששות" – סרן (מיל.) גל פרל

גל פרל, חוקר במרכז דדו וסרן (מיל.) בעוצבת הצנחנים "חיצי האש".

היסטוריונים שביקשו לנתח מה השתבש במלחמת יום הכיפורים, כלומר, כיצד נקלעה ישראל לסופה כה מושלמת של תקלות וליקויים, התמקדו לרוב בשלוש סוגיות מרכזיות. ראשית, בשאלה האם ישראל הייתה יכולה לגלות גמישות מדינית רבה יותר שהייתה מאפשרת פתיחת תהליך משא ומתן ולמנוע את המלחמה. שנית, בניהול האסטרטגי של המלחמה, ושלישית בכשלי ההתרעה. חוקרים שונים העריכו כי מאז 1967 סבל צה"ל משורה של ליקויים, מוסריים ומקצועיים, ולכן היה חזק פחות מכפי שדימו בדרג המדיני, בפיקוד הבכיר ובציבור לחשוב שהוא. גם ה"היברסי", אותה יהירות שלאחר מלחמת ששת הימים, קיבל את מקומו כגורם מוביל. קציני צבא שחקרו את המלחמה, כמו גם ההיסטוריון פרופסור יואב גלבר, מצאו שורה של גורמים לכישלונות – מרביתם לא עסקו כלל במחדל ההתרעה. גלבר טען כי תוצאות המלחמה נבעו ממספר קונספציות, מהלכים ומחדלים מודיעיניים, צבאיים ומדיניים שגרמו לקריסת שלושת נדבכי תפיסת הביטחון של ישראל: הרתעה, התרעה והכרעה. לפי תזה זו המצרים חדלו לחשוש מישראל ב-1972 (קריסת ההרתעה), ההתרעה נשחקה משום שבצמרת אמ"ן התעלמו מהסימנים המעידים, וכושר ההכרעה נפגם משום שבצה"ל התכוננו ל"יום השביעי" במלחמת ששת הימים והקדישו את עיקר המשאבים לפעילות המבצעית במלחמת ההתשה ולאחריה. כל אלו, בצירוף הציפיות הלא ריאליות של הציבור כי צה"ל יחזור על הישגי מלחמת ששת הימים במערכה הבאה, יצרו את קריסת המערכות והטראומה של המלחמה ב-1973.

כריכת ספרו החדש של פרופסור בריוסף, "התאוששות" (הוצאת כנרת-זמורה-דביר, 2023).

פרופסור (אמריטוס) אורי בריוסף הוא מבכירי החוקרים של מלחמת יום הכיפורים. ספריו, ובהם "הצופה שנרדם" ו"מלחמה משלו" ניתחו בצורה מאירת עיניים את כשלי אמ"ן וחיל האוויר במלחמה. בספרו החדש, "התאוששות" (הוצאת כנרת-זמורה-דביר, 2023), הוא ביקש לכפור בטענה כי כושר ההכרעה של צה"ל בטרם המלחמה נפגם, וגם בטענה כי צה"ל לא חזר על הישגי מלחמת ששת הימים. להפך. במלחמת יום הכיפורים, טען, הצליח צה"ל להתאושש ולחלץ ניצחון צבאי משיני תבוסה, משום שלטענתו הצבא של מודל 1973 "לא היה צבא מושלם אבל הוא היה הצבא הטוב ביותר שישראל העמידה אי פעם בשדה הקרב" (עמוד 15).

המלחמה, טען, "הייתה המלחמה האינטנסיבית ביותר לא רק בתולדות ישראל אלא גם בהיסטוריה הצבאית העולמית שלאחר 1945. במובנים מסוימים היא הייתה יוצאת דופן גם בקנה המידה העולמי של מלחמת העולם השנייה. אובדן 600 הטנקים הסורים בשני ימי הלחימה הראשונים

ואובדן 3,000 טנקים בתוך פחות משלושה שבועות היו אירועים גדולים גם ביחס למלחמה הגדולה בהיסטוריה" (עמוד 314).

צה"ל לא היה הצבא הראשון שנפל קורבן להפתעה, "ויכולתם של צבאות להתאושש ממצבים קשים הנובעים מכך היא סוגיה מוכרת היטב בהיסטוריה" (עמוד 306). לרוב, ציין, נדרש לצבאות זמן רב בכדי להתאושש. אך לא לצה"ל.¹ ההישגים שרשם הצבא בראשית המלחמה בצפון, למרות ההפתעה "והעדיפות הכמותית הברורה של הסורים, והדרך שבה יצא מהמשבר בחזית הדרום מרגע שהתחלף בה הפיקוד – החל מהניצחון בקרב השריון ב-14 באוקטובר, המשך במבצע הצליחה המורכב, וכלה בכיתור הארמיה השלישית המצרית – משקפים את איכותיותו באופן ברור" (עמ' 306). שני דברים, קבע המחבר, "עמדו למדינת ישראל ב-1973: הצבא המצוין שנבנה במשך שנים ומפקדים טובים ונחושים שידעו לסגל את התוכניות למציאות הכאוטית ולהוביל את הצבא בהתאם" (עמוד 313). בין המפקדים הללו, ציין, ניתן למנות את "אלוף פיקוד הצפון, את רוב מפקדי האוגדות בשתי החזיתות וכן מפקדי חטיבות מצוינים, בראשם אמנון רשף בדרום ואורי אור בצפון. אבל החשוב והבולט מכולם היה הרמטכ"ל דוד אלעזר" (עמ' 313).

הכשירות היא לא קסם והיא מחייבת השקעה

למן סיומה של מלחמת ההתשה ועד לפרוץ מלחמת יום הכיפורים צבא היבשה קיים אימונים אינטנסיביים. אלוף (מיל.) אורי שמחוני, יוצא הצנחנים ששימש במלחמה כקצין האג"ם של פיקוד הצפון, סיפר כי "המערך הסדיר היה מבצע שתי תקופות אימון חטיבתי בשנה, חודשיים כל תקופה, ומסיים בתרגיל חטיבתי מלא באש חיה" (עמוד 59). במסגרת האימון, העיד, "כל גדוד היה מבצע שני תרגילים גדודיים מלאים באש חיה... מערך המילואים הקרבי היה מבצע אימון מלא אחת לשנתיים, אימון שהיה זהה למה שמתרגל המערך הסדיר, ואימון מקוצר של שבוע שהסתיים בתרגיל גדודי באש חיה אחת לשנה" (עמוד 59).

מנגד, כפי שציין המחבר בספרו הקודם, אימונים אלו היו בעיקרם חד ורב-חיליים, אך לא רב-זרועיים. חיל האוויר היה, בפועל, מנותק מכל תפיסת קרב משולב אמיתית. טייס הקרב, סא"ל יוסי סלנט, אמר לאחר המלחמה שכוחות היבשה "לא הבינו מה הם מסוגלים לקבל. הם לא מבינים מה הם צריכים לקבל" (בריוסף, 2021, עמ' 352). לחיל, הסביר, "לא היה נשק מתאים בשביל חי"ר, או חת"ם" (בריוסף, 2021, עמ' 352). בנוסף, ציין, "המס"חים לא הבינו מה אני מסוגל לראות מהאוויר ובמה אני מסוגל לפגוע" (בריוסף, 2021, עמ' 352). בשורה תחתונה, קבע אותו טייס, "הקצינים שכיוונו את המטוסים לא יודעים איך לכוון מטוסים. לי כטייס לא הייתה שפה משותפת עם כוחות היבשה. זה מתחיל בכך שהמפה בידינו לא הייתה אותה מפה וכלה בצורת תיאור המטרות" (בריוסף, 2021, עמ' 352).

המיומנות והכשירות, אם כן, אינן בחזקת "קסם" שפשוט קורה יש מאין, והן מחייבות השקעה. נכון, לצה"ל של אותה עת היו שלושה נכסים נוספים שבאו לידי ביטוי במלחמה ובהם יכולתו לשנע את כוחותיו במהירות בקווים פנימיים, לעבר איום חיצוני, מרוחק יחסית ממרכזי האוכלוסייה, מבנה וארגון רלוונטיים לאיומים שמולם ניצב וכן מפקדים ולוחמים בעלי ניסיון קרבי ומבצעי ניכר. אבל כל אלו אינם תחליף לאימונים מדמי מציאות, המתקיימים תדיר ובהם מופעל האמל"ח אותו יידרשו למצות נכון בלחימה. זהו לקח חשוב גם לימינו אלה.

בדברי ימי המלחמה, התקיים חוק מרפי לפיו "כל מה שיכול להשתבש, ישתבש". אבל דבר אחד עבד כמו שצריך – גיוס המילואים. "לצרפתים היה בספטמבר 1914 את "הנס על המארץ", הקרב שבו איימו הגרמנים לכבוש את פריז ובמהלך נואש הוחשו במוניות תגבורות של חיילי מילואים לחזית והצילו את הבירה ברגע האחרון. לצה"ל היה נס דומה" (עמוד 222). העובדה שהמלחמה פרצה ביום הכיפורים "סיפקה את תנאי הפתיחה הנוחים ביותר לגיוס מילואים מהיר מכיוון שכל החיילים היו בבית או בבתי הכנסת והכבישים היו ריקים" (עמוד 222). את השאר, כתב, "עשה שילוב בין צבא מילואים מאומן ומתורגל, מערכת גיוס מנוסה ויעילה ומוטיבציה גבוהה וכושר אלתור של אנשי המילואים שידעו להתגבר, בלי הוראות מלמעלה, על כל בעיה והפכו את תגבור החזיתות לסיפור הצלחה מרשים" (עמוד 222).

¹ לקריאה נוספת על יכולתם של צבאות להתאושש במהלך מלחמות, ובפרט על צה"ל במלחמת יום הכיפורים ראו: Williamson Murray (2011). *Military Adaptation in War: With Fear of Change*. Cambridge University Press; פינקל, מאיר (2007). *על הגמישות*. מערכות.

במלחמה הבאה, גיוס כוחות המילואים (שחלקם מהווים חלק מהותי מכוחן של החטיבות הסדירות) והגעתם לימ"ח ולשטחי הכינוס, יהיה אתגר מורכב פי כמה והוא מחייב תרגול מתמיד של נוהל גיוס חירום (נג"ח). האש שימטיר האויב על מרכזי האוכלוסייה, העומס על הצירים ואיום הבטי"פ האפשרי, לצד הקושי של אנשי המילואים לעזוב את משפחותיהם וביתם המצויים תחת אש, יקשו מאוד על הגיוס. העובדה שהאויב יבקש לירות אש כבדה גם על בסיסי הגיוס, הימ"חים ושטחי הכינוס, תקשה גם היא.

את פירות המוכנות של כוחות הסדיר והמילואים בטרם המלחמה קצר צה"ל במהלכה והם היו מכפיל כוח של ממש. הקרב על נפח ב-7 באוקטובר היה אחד הקרבות הגורליים במלחמה. "מי שבלמו את הסורים בנפח והסיגו אותם בקרב קשה, מורכב ובלתי מתוכנן היו כוחות המילואים של חטיבה 679 מתוגברים בטנקים הבודדים שנשארו מגדוד 266 של חטיבה 179, מגדוד 82 ומחטיבה 188, בסך הכול פחות מ-60 טנקים" (עמוד 256), שלחמו בנחיתות קשה מול כוחות חטיבה 91 הסורית, חטיבת עילית שלה 95 טנקי T-62, וכוחות מחטיבה 76, שגם להם טנקי T-62. לחטיבה 679 היו טנקי צנטוריון מיושנים, שלהם מנועי בניזין דליקים ותמסורות חורקות שנטו להיתקע. את מה שצוותי הטנקים חסרו בציוד "הם השלימו במוכנות לקרב, במיומנות טכניקתית גבוהה, פרי אינספור תרגולות שבזכותן פעלו אנשי הצוות בתיאום כאילו היו יחידה אורגנית, ובביטחון ונחישות שאפשרו להם לתפקד היטב בתנאי נחיתות קשים" (עמוד 257).

גם איכות הפיקוד בקרב, קבע, שיחקה תפקיד חשוב. "לא בלטה שם רק יכולתם של מפקדי השדה הישראלים ליזום, לאלתר, לארגן ולתאם הפעלת כוחות מיחידות שונות, אלא גם מיומנותיו של מח"ט 679, שידע לקרוא היטב את הקרב, לחלק את כוחותיו תוך כדי תנועה ולמצות את יכולותיהם מול ניהול כושל של הכוחות הסוריים. "אורי [אור] הציל אותנו היום", קבע אלוף הפיקוד כשלוש שעות לאחר תום המערכה" (עמוד 257).

בראייה לאחור, ניתן לקבוע שהקרב על נפח היה בחזקת תפנית בחזית הצפון. שם לקחו כוחות צה"ל את היוזמה, שעד אז הייתה בידי הסורים. נפילת נפח, העריך שמחוני, הייתה מחייבת לפרוס את אוגדה 146 להגנת הגליל ואז לא ניתן היה להוציא לפועל למחרת את מתקפת הנגד. הצלחת כוחות צה"ל להדוף את הכוחות הסוריים מנפח אפשרה לכוחות אוגדה 146, בפיקוד תא"ל משה (מוסה) פלד, להיערך בהתאם בלילה ולצאת בבוקר 8 באוקטובר למתקפת הנגד ששינתה את פני המערכה. המחבר ציין כי לאחר התבוסה בנפח הבין נשיא סוריה, חאפז אל-אסד, כי הפסיד את המלחמה. מתקפת הנגד המוצלחת של אוגדה 146, הייתה מהלך מוצלח שדומה שלא זכה למקום הראוי לו בספרי ההיסטוריה ובזיכרון הציבורי. "האוגדה כמעט ולא קיבלה סיוע אווירי ועם זאת הוכיחה את כושרן של יחידות השריון מחטיבות ומאוגדות שונות לפעול יחד כצוותים אורגניים ואת מיומנותיהם הלחימה הגבוהה של חיילי המילואים – פרי אימונים אינטנסיביים וניסיון מצטבר" (עמוד 278). למרות מתח בין מפקד האוגדה ומפקד פיקוד הצפון, אלוף יצחק חופי (חקה), הם עבדו היטב ביחד וחופי נמנע מלהתערב בניהול הקרב.

פלד, יוצא גולני שעשה הסבה לשריון, פיקד על האוגדה בקור רוח ובמקצועיות. "נוהל הקרב של מוסה לפני התחלת התקפת הנגד הוא קלאסיקה, כמו בספר, ולכן כל מפקד טנק, כל לוחם באוגדה, ידע והבין את רצון המפקד" (עמוד 278), סיפר שמחוני. מח"ט 4, אל"ם יעקב הדר (פפר), הודה כי התקשה לעבוד עם פלד, אך "למלחמה הייתי הולך רק איתו... תוכנית ההתקפה של מוסה הייתה מעולה, פשוטה, ברורה ולעניין. ראו תוצאות" (עמוד 278). האוגדה הסיגה את הסורים לגבולם בדרום הרמה.

האיכויות האלה, כתב, לא נולדו יש מאין. "צה"ל התכונן למלחמה והשקיע בכך משאבים רבים, בעיקר בחיל האוויר ובגייסות השריון. ההשקעה בגייסות השריון נשאה תוצאות: מי שהוביל את תהליך ההתאוששות היו צוותי הטנקים ומפקדיהם, שביום פקודה הוכיחו יכולות מקצועיות וכושר פעולה מרשימים. הם גם שילמו את המחיר. 49 אחוז מאבדות צה"ל במלחמה היו של צוותי הטנקים. אחד מכל ארבעה אנשי צוות שהשתתפו בקרבות, נהרג, נפצע, או נפל בשבי" (עמוד 307). ההשקעה בחיל נשאה גם היא תוצאות, חיזקה את הדימוי המרתיע של ישראל במרחב כמי שמפעילה חיל אוויר מתקדם ועוצמתי ואפשרה לרשום הישגים מבצעיים משמעותיים במלחמת ההתשה, וכדאי שלא להקיש מכשלי המלחמה על כלל ההשקעה בו.

לוחמי גולני בקרב לכיבוש החרמון, הפגינו דבקות במשימה ונחישות שאין למעלה מהם (מקור: ויקיפדיה).

בנוסף, המחבר קשר בספר כתרים רבים לכוחות השריון במלחמה, על מיומנותם, כשירותם ודבקותם במשימה, גם בהשוואה לחיל האוויר, אבל דומה שהתעלם כמעט לגמרי מחיל הרגלים המעולה. סגן מפקד אוגדה 162 במלחמה, תא"ל (מיל.) ד"ר דב תמרי, שעשה את עיקר שירותו בצנחנים ובשריון, אמר בשעתו כי "הפיגור הכי גדול בין '67 ל-'73 היה של חיל הרגלים. הם עשו פעולות מיוחדות מעולות, אבל לא היו מוכנים למלחמה של ממש" (ברגמן ומלצר, 2003, עמ' 260). אין זה משנה עם הכוחות צוידו במודיעין עדכני, קבע. "אם אתה חושב שזה המבחן, אז יש לך טעות גדולה. השאלה היא האם אתה מוכן לסוגים משתנים של קרבות" (ברגמן ומלצר, 2003, עמ' 260). למרות שהזנח מבחינת ציודו והאמל"ח שברשותו (והגיע למלחמה ללא אמצעי ראיית לילה באיכות ובכמות מספקים, ללא נשק אישי מתאים ועוד), קשה לומר שהחי"ר המעולה של צה"ל לא היה מוכן למבחן שתיאר תמרי. יתרה מכך, כמה מהמהלכים המשמעותיים במלחמה היו תולדה של קרב משולב שבו בלט לוחמי החי"ר של צה"ל.

כך בכיבוש תל-שמס בלילה שבין 13 ל-14 באוקטובר. שני ניסיונות של כוחות שריון של צה"ל לכבוש את התל מכיוון צפון באור יום נכשלו. גדוד צנחנים מילואים 567, בפיקוד סא"ל (מיל.) אלישע שלם, ניצל את העובדה שהסורים "התרגלו" לכך ותקף בלילה מכיוון דרום. הגדוד הפתיע במועד, בכיוון ובשיטה וכבש בהצלחה את התל מידי הקומנדו הסורי (סהר, 2013, עמ' 232-234).

כך בכיבוש מתחם "אורחה", ב-19 באוקטובר, בידי חטיבה 14. היה זה מתחם מצרי גדול בצדה המערבי של תעלת סואץ, ומח"ט 14, אל"ם אמנון רשף, ניהל שם קרב משולב מופתי כשארשותו עמדו גדוד השריון 79, יחידת "דב לבן" שהייתה מצוידת בטנקי ונגמ"שי שלל של הצבא המצרי, סיירת שקד בפיקוד סא"ל משה ספקטור, פלוגת צוערים מקורס קציני חי"ר ("כוח זמיר") וכוח מחטיבת הצנחנים 35 בפיקוד רס"ן שמואל ארד ("כוח שמוליקי"). בקרב בלט "כוח שמוליקי" שאנשיו הרגו רבים מלוחמי הקומנדו המצרי במתחם (רשף, 2013, עמ' 309).

כך בלחימה החכמה והמקצועית שניהל גדוד הצנחנים 50 בפיקוד רס"ן יורם יאיר (ייה), ב-21:23 באוקטובר, בקרבות לטיהור החיץ החקלאי בגדה המערבית של התעלה, במהלכה פגע בחיילי אויב וכבש עמדות ומוצבים של הצבא המצרי (יאיר, 2023).

וכך בקרב החרמון השני (מבצע "קיננוח"), בלילה שבין 21 ל-22 באוקטובר, בו הפגינו לוחמי חטיבת גולני, בפיקוד אל"ם אמיר דרורי, דבקות במשימה ונחישות שאין למעלה מהם, וחטיבת הצנחנים מילואים 317 עליה פיקד אל"ם חיים נדל, שכבשה את החרמון הסורי, באיגוף אנכי לאחר ששניים מגדודיה הונחתו ממסוקים, במפגן של מקצועיות, מיומנות ותוך מימוש עקרונות ההפתעה והתחבולה (גבעתי, 2015, עמ' 289-300, 354-367).

מעל לכל אלו עומד מבצע "אבירי לב" בלילה שבין 15 ל-16 באוקטובר, קרב אוגדתי שתוכנן ובוצע למופת, שבמהלכו לחמו כוחות שריון בסדיר ובמילואים, גדוד הנדסה וחטיבת צנחנים מילואים בכדי להקים ראש גשר בגדה המערבית של תעלת סואץ. למרות קשיים ומכשולים אדירים, דיווח מח"ט צנחנים מילואים 247, אל"ם דני מט, בשעה 01:32 לפנות בוקר את מילת הקוד "אקפולקו", שפירושה שכוחותיו צלחו את התעלה ועברו ל"אפריקה". לא ניתן להסביר הצלחה זו אלא ברוח הלחימה, הדבקות במשימה וכן במקצועיות ובמיומנות של הצנחנים, שכמאמר תמרי **היו ערוכים לסוגים משתנים של קרבות** (אזוב, 2011, 103-150). באותו בוקר כבר הספיקה פלוגת צנחנים

מהחטיבה לארוב ולהשמיד שבעה כלירכב ולהרוג מאה חיילים מצריים שהופתעו לחלוטין מעצם נוכחות צה"ל מעבר לתעלה. (הראל, 1974, עמ' 34).

אומנם בראשית הקרבות נשאו לוחמי חיל השריון, בסדיר ובמילואים, בעיקר נטל המערכה, אך הייתה זו מלחמה ממושכת והצבא, הכשיר והמאומן שעליו כתב בריוסף, הביא בה לידי ביטוי חילות נוספים שפועלים היה חיוני לא פחות, אם לא בראשית המלחמה הרי שבהמשכה.

זו הדיאלקטיקה בין מצביאים, בכל דרג, שמעצבת את האסטרטגיה לניצחון

חדר המלחמה של פיקוד הדרום באום חשיבה ("דבלה"). יושבים משמאל לימין: אלוף עזר וייצמן, הרמטכ"ל רא"ל דוד אלעזר, מפקד פקוד הדרום אלוף שמואל גורודיש (גונן) (מקור: ויקיפדיה).

בספרו קבע המחבר כי מלחמת יום הכיפורים הייתה היחידה במלחמות ישראל שבה מפקד הצבא ראוי להיקרא מצביא או מפקד עליון. האמנם? מוטב היה להיות זהיר יותר במסקנות הניתוח שהציג בספר, במסגרתו ביטל את זכאותם של הרמטכ"לים, דורי (וראש אמ"ץ ידן), דיין ורבין (מברלב בהתשה הוא התעלם), לתואר. אין בכך לומר שלמלחמה ב-1973 לא היו מאפיינים ייחודיים. "לא רק שהתנהלה בשתי חזיתות בריזמנית ודרשה החלטות שוטפות ברמה האסטרטגית בקביעת סדרי עדיפויות ודרך השימוש בחיל האוויר, היא גם התאפיינה ברמת חיכוך ובאינטנסיביות יוצאות דופן" (עמוד 313). עוצמת החיכוך נבעה הן מכך שהמלחמה פרצה במפתיע והן מהתפניות שהתרחשו במהלכה, בדרום, בצפון ובפעילות חיל האוויר. כל אלו "יצרו חיכוך חסר תקדים בתולדות מלחמות ישראל והעמידו את יכולת הרמטכ"ל לתפוס את המציאות בצורה נכונה ולקבל החלטות בהתאם במבחן שאף אחד מקודמיו לא עמד בו" (עמוד 314).

כשבוחנים את איכות ההחלטות שקיבל הרמטכ"ל דוד אלעזר (דדו) בימי המלחמה הראשונים, ובהן ההחלטה להטיל את אוגדת העתודה 146 לחזית הצפון וההחלטה שלא לסגת בגזרת התעלה ביום המלחמה השני, ניכר כי אף "שעמד במבחן חסר תקדים, הוא עבר אותו בהצלחה מרשימה. אין זה אומר שתפקודו היה נקי מטעויות, אבל הוא עשה טעויות מועטות יותר מכל אחד אחר ובכך ייחודו ותרומו הגדולה להתאוששות צה"ל במלחמה" (עמוד 315).

בריוסף טען, ולא בלי צדק, כי האינטואיציה הטובה שהייתה לו והניסיון הקרבי שצבר, הקנו לאלעזר את אותה יכולת עילאית, שקלאוזביץ ייחס למצביאים גדולים, "לצפות פני עתיד וטביעת עין גאונית" (עמוד 320), שאפשרה לו להחליט על דרך הפעולה הנכונה ברגע הנכון. בנוסף, כתב, הייתה לרמטכ"ל אמונה בלתי מתפשרת בניצחון שמקורה בחוויותיו ממלחמת העצמאות, שם לחם בשורות הגדוד הרביעי של הפלמ"ח בכל תפקיד מלחמה ועד מג"ד. בקרב סן סימון, סיפר אלעזר, למד כי "כאשר אתה נתון בקרב קשה ואכזרי, עליך לזכור תמיד שגם האויב במצב קשה כמוך. אם לא תוותר אתה, יוותר האויב. מי שיחזיק מעמד ברגע הקשה, הוא יזכה" (עמוד 320). אלעזר גם לא חשב שכל החוכמה אצלו. במהלך המלחמה היה הרמטכ"ל נכון להאזין לעמדות שונות משלו ונתן להן מקום בדיונים. הוא ביקש מפקודיו לאתגר את תפיסתו, והקפיד להביא לדיונים בקבינט את סגנו, אלוף ישראל טל, במיוחד כאשר היו חלוקים בדעתם.

אולם מוטב היה להיות פחות נחרץ בטענה כי אלעזר הפך למן היום השני לאוטוריטה העליונה בדרך ניהול המלחמה. אומנם כוכבו של שר הביטחון, הרמטכ"ל לשעבר משה דיין, עומעם במלחמה, כתוצאה מהתנהלותו בראשיתה. אך כעבור שלושה ימים שב שיקול דעתו וחזר אליו ורה"מ, גולדה מאיר, שבה להישען עליו וראתה בו משענת חשובה (צורף ובוימפלד, 2022, עמ' 239). יתרה מכך, ניכר כי אלעזר נזקק לדיין לא פחות משדיין נזקק לאלעזר. בעוד שאלעזר היה המצביא חדור רוח הקרב היה דיין הזהיר, בעל הפרספקטיבה המדינית. השיח ביניהם עיצב וגיבש את האסטרטגיה

המוצלחת שישראל יישמה לבסוף במלחמה. הן בהחלטה לתעדף את חזית הצפון והן בכל האמור בצליחת התעלה.

ב-12 באוקטובר, בדיון מטכ"ל, אמר דיין "שיתמוך בצליחה אם אלעזר יעריך שהיא נחוצה מבחינה צבאית, אבל אמר לאלעזר שהוא אינו יכול לכרוך את הצליחה עם הפסקת האש, שכן הגורם שמקבל החלטות בעניין הזה הוא הדרג המדיני" (שמיר, 2023, עמ' 494). דיין העריך, באותה עת במלחמה, כי "הצליחה עשויה להקל את המצב הצבאי, אבל שהיא איננה יכולה לשנות את התוצאה המדינית של המלחמה. אם יש בה תועלת מבצעית יש לעשותה, אבל לא מתוך הנחה שהיא תוביל להפסקת אש" (שמיר, 2023, עמ' 495). בישיבת הממשלה הוחלט לבסוף שלא לצלוח, ובעקבות הידיעה שהביא ראש המוסד להמתין למתקפה המצרית הצפויה. לאחר הצלחת צה"ל להדוף את המתקפה ב־14 באוקטובר, ולהסב לצבא המצרי אבידות קשות, עלתה סוגיית הצליחה שוב. דיין, שביקר בפיקוד הדרום וביחידות הלוחמות (בין היתר פגש בשרון שדיווח לו על הצלחות האוגדה בקרב), הבין כי עתה המצב השתנה ואמר כי הוא "בעד לתת ליהודים לצלוח" (שמיר, 2023, עמ' 501). הוא הסביר לממשלה כי בהינתן שהניסיון לאלץ את סוריה להסכם להפסקת אש נכשל יש "הכרח כעת להביא את מצרים להפסקת אש" (שמיר, 2023, עמ' 501). זוהי דיאלקטיקה מרתקת ומפרה שבמסגרתה הפך מבצע "אבירי לב" ממבצע לשיפור התנאים למהלך מכריע.

הצליחה עצמה היא אירוע שלו כמה אבות וכולם חיוניים. לצד דיין ואלעזר ראוי להזכיר את הרמטכ"ל לשעבר, רא"ל (מיל.) חיים בר־לב, מפקד חזית הדרום, שהיה היחיד שהצליח לרסן את מפקד אוגדה 143, אלוף (מיל.) אריאל שרון (אריק), שביקש כל העת לצלוח (ואף חרג מפקודותיו בנושא ב־9 באוקטובר). אולם בעוד שבר־לב היה חיוני כמי שמחזיק ברסן, היה שרון חיוני בדחיפה קדימה.

רק שרון, מפקד הצנחנים, כובש אום כתף במלחמת ששת הימים ואלוף פיקוד הדרום הקודם, שהיה ככל הנראה המפקד הטקטי הטוב בתולדות צה"ל, היה יכול בתעוזתו, חשיבתו התחבולנית, וביכולתו הנדירה לקרוא את שדה הקרב, להאמין בהיתכנות מהלך הצליחה בתנאים הקשים שנוצרו ולשכנע בכך את הממונים עליו (אזוב, 2011, עמ' 98). הוא ניהל את קרב הצליחה מלפנים, מתוך נגמ"ש פיקוד, והיה עם כוחותיו כל העת. רמ"ט פיקוד הדרום במלחמה, תא"ל אשר לוי, טען כי "בזכות העובדה שאריק היה שם, אז למרות שהיה קשה וזה לא הלך והגשר לא הגיע, אריק שרון בעקשנות קבע שצה"ל חצה את התעלה. אי אפשר לקחת את זה ממנו. ומי שאומר אחרת אינו אומר אמת" (לנדאו, 2015, עמ' 111). מכאן, שזו הדיאלקטיקה בין מצביאים, בכל דרג, שמעצבת את האסטרטגיה לניצחון.

סיכום

בריוסף הוציא מתחת ידו ספר מרתק לקריאה מזווית מאירת עיניים על התאוששות צה"ל במהלך ימיה הראשונים של מלחמת יום הכיפורים. לקחיו בדבר יכולתו של הצבא להתאושש, להתעשת, לגבש אסטרטגיה יעילה ולנצח, גם לאחר שהופתע והוכה רלוונטיים לימינו, נוכח האפשרות שהמלחמה הבאה תהיה רב־זירתית. ועדיין, למרות רמת הכשירות הגבוהה של הצבא ואיכות מפקדיו, קדם לה היבריס נורא, ויש בניהולה שורה של מחדלים מקצועיים (גם ביבשה ולא רק במודיעין ובחיל האוויר) שבהחלט אפשר ונכון היה בלעדיהם. אין ספק שמסקנותיו העיקריות של המחבר בדבר כשירות צה"ל במלחמה ואיכות הפיקוד העליון שלו, הוצגו ונומקו כדבר דבור על אופניו.

מנגד, חסר בספר תיאור של המשך המלחמה שכן ההתאוששות של צה"ל כללה בתוכה נטילת יוזמה של ממש, לא רק בצפון, כי אם גם בדרום, במבצע הצליחה, ויש בהם כדי לתמוך עוד יותר את מסקנות המחבר. כך למשל, בסיכום תרגיל "איל ברזל" בשנת 1972 המליץ מפקד אוגדה 252 דאז, אלוף דן לנר, שלא להטיל את משימת הצליחה על כוחות מילואים, שכן הם מאומנים לכך פחות מהסדיר (סקל, 2011, עמ' 61). בפועל, צליחת התעלה בוצעה בעיקר בידי כוחות מילואים, בהם חטיבת צנחנים מילואים 247 (כאמור, כיום חטיבה 55), וגדודי הנדסה ושריון, **במיומנות, במקצועיות ובקור הרוח שאפיינו תמיד את מיטב כוחות המילואים של צה"ל, ושאותם יש לשמר**. במלחמה פגש המחבר, שהיה חייל מילואים צעיר בפלוגת הסיור של חטיבה 204, במט"ק מחטיבת המילואים הממוכנת 11. החטיבה, עליה פיקד אלי"ם אהרן פלד (פדליה), יוצא הנח"ל המוצנח שנפצע ועבר לשריון, ניהלה ב־14 באוקטובר, "קרב הגנה קלאסי" (אזוב, 2023, עמ' 288), השמידה 42 טנקי טי־62, וספגה שני הרוגים ו־23 פצועים. בריוסף שאל את המט"ק איך הוא וחבריו, מילואימניקים ותיקים מצוידים בטנקים מיושנים, הצליחו להשמיד כמעט ללא אבדות עשרות טנקי אויב חדישים. **"אני עם הטנק הזה כבר 20 שנה. אני מכיר אותו יותר טוב מאשר את הפרייבט שלי. עם הצוות,**

אני גם 20 שנה. יותר מאשר עם המשפחה שלי. אתה מבין?" (עמ' 7), השיב המט"ק. זהו, בתמצית, הספר כולו.

המחבר מודה לפרופסור איתן שמיר, תא"ל (מיל.) ד"ר מאיר פינקל, ד"ר עדו הכט, אל"ם (מיל.) בעז זלמנוביץ וסא"ל (מיל.) אבירם רינג, על הערותיהם הטובות למאמר.

רשימת המקורות:

- אזוב, עמירם (2011). צליחה. דביר.
- אזוב, עמירם (2023). מגננה. מודן והמחלקה להיסטוריה של צה"ל.
- ברגמן, רוני ומלצר, גיל (2003). מלחמת יום כיפור – זמן אמת. ידיעות ספרים.
- בריוסף, אורי (2021). המלחמה משלו. דביר.
- בריוסף, אורי (2023). התאוששות. כנרת-זמורה-דביר.
- גבעתי, משה (2015). המערכה בחרמון. מערכות ומודן.
- הראל, ישראל (1974). אבירי הלב. קרן חטיבת הצנחנים.
- יאיר, יורם (6 בספטמבר 2023). הרצאה בנושא "לחימת גדוד 50 במלחמת ים הכיפורים". כנס זרוע היבשה בסימן 50 שנים למלחמת יום כיפור. מחנה דיין.
- לנדאו, דוד (2015). אריק. דביר.
- סהר, אילן (2013). עד קצה היכולת. מערכות ומודן.
- סקל, עמנואל (2011). הסדיר יבלום?. ספרית מעריב.
- צורף, חגי ובויםפלד, מאיר (2022). יבוא יום ויפתחו את הארכיונים. כרמל ישראל.
- רשף, אמנון (2013). לא נחדל!. דביר.
- שמיר, איתן (2023). משה דיין: התפתחותו של אסטרטג. מערכות ומודן.